

Сергій ГОРІН
(Київ, Україна)

**Заповіти
як джерело дослідження
історії монастирів Волині
XVI – першої половини XVII ст.**

Однією з умов проведення історичного дослідження є наявність джерельної бази. Зрозуміло, чим далі ми віддаляємося в глибину століть, тим відчутнішим стає брак документів. При дослідженні історії монастирів ситуація ускладнюється ще й тим, що до наших днів не збереглися монастирські архіви, тому доводиться реконструювати минуле обителів за допомогою окремих документальних свідчень. Важливим джерелом їхнього «надходження» є заповіти, в яких нерідко робили пожертви на користь чернечих братій (вважалося, що молитви монахів за спасіння душі будуть швидше почутими на Небесах, ніж молитви білого духівництва), або ж просили поховати в обителі, тобто «святому місці». Для кращого розуміння значення тестаментів проаналізуємо відомі нам записи, в яких згадані чернечі спільноти. У зв'язку з обмеженим обсягом даної розвідки розглянемо лише ті, які пов'язані з монастирями Східного церковного обряду певної частини Луцько-Острозької єпархії, тобто розташованими в Луцькому повіті Волинського воєводства. Отже, нами віднайдено такі заповіти.

Білостоцький монастир Св. Духа. У духівниці від 12 листопада 1648 р. Овдотія з Кашевських Янова Обремська відписала 100 золотих на «муроване» церкві Св. Духа, де й побажала знайти вічний спочинок [З, спр.262, арк.391зв.]. Крім цієї пожертви маємо ще фондушний запис від її засновника, що ж до поховань в обителі, то інші свідчення нам невідомі.

Городиський монастир. Його власник кн. Богуш Федорович Корецький у заповіті від 21 червня 1576 р. наказував своєму синові та опікунам не відбирати від ченців те, що він їм раніше відписав [8, 97].

Гоцанський монастир Св. Михайла Архангела. 18 лютого 1647 р. до книги Луцького гродського суду занесено заповіт Софії Внучківни

Чечелевої Новоселецької (закінчення документа немає, тому дата його невідома), яка виявила бажання знайти вічний спочинок в обителі, відписавши на її користь 500 золотих та ще 150 “na szpital tamze, gdzie ciało moje będzie leżało” [3, спр.255, арк.210]. Анастасія з Новоселецьких Адамова Киселева у заповіті від 3 листопада 1658 р. також просила поховати її в Гошанському монастирі, “zebrawszy telko duchownych a ubogich szpitalnych”, і пожертвувала чернечій спільноті 2000 золотих [5, спр.96, арк.635 зв.]. Згадаємо також духівницю Катерини з Кереновських Петрової Моравецької від 8 лютого 1649 р., у якій вона просила поховати її тут [3, спр.262, арк.133 зв.]. Інших свідчень про поховання в цьому монастирі і шпиталі нами не віднайдено, що ж до пожертв, то маємо ще фундушний запис засновниці обителі Раїни Гойської.

Дерманський монастир Пресвятої Тройці. Князь Костянтин Одинцевич Соколовський у тестаменті від 2 листопада 1616 р. просив поховати його “ведле матки моєє” в Тройцькій монастирській церкві, на *охендозтво* якої відписав 50 золотих [3, спр. 105, арк. 623 зв.; 4, спр.24, арк.884]. Василь Германович у духівниці від 6 січня 1626 р. також виявив бажання знайти тут вічний спокій, заповівши обителі 5 кіп литовських грошів [3, спр.149, арк.152]. Зазначимо, що всього нам відомі шестеро осіб, які зробили вісім пожертв (два з них у згаданих тестаментах). Що ж до поховань, то, крім наведених свідчень, монастир як місце вічного спочинку обрали Марія Томківна Семенова Посяговецька (заповіт від 12 листопада 1563 р.) – “подле гробу небожчика первшого мужа моего пана Маска Хомяка” [3, спр.5, арк.214 зв.] і кн. Олександра Одинцевичівна, дружина Остафія Єловича Малинського (заповіт від 9 листопада 1598 р.) – поряд з її матір’ю [4, спр.13, арк. 124; 14, 101]. Отже, з восьми відомих нам свідчень про поховання чотири знаходимо у духівницях.

Дорогобузький монастир Успення Пресвятої Богородиці. Князь Богуш Корецький у заповіті від 21 червня 1576 р. відписав монастирю 5 кіп литовських грошів [8, 97]. Дослідник Микола Петров писав, що в цьому ж році аналогічну суму заповів обителі брацлавський каштелян Василь Петрович Загоровський [19, 84]. Однак у його духівниці 1577 р. ми такої інформації не віднайшли [20]. 17 січня 1651 р. возний від імені дорогобузького архимандрита Никифора (Зараєвського) з крилошанами *сведчил напротивко* володимирського земського писаря Юрія Горайна: Юрій Іванович Бабинський заповів монастиреві 1000 золотих, але відповідач, “яко посесор добр по зошлому менованым пану Бабинским”, не віддає [3, спр.268, арк.66–66 зв.]. Зазначимо, що всі віднайдені нами

Сергій ГОРІН. Заповіти як джерело дослідження...

свідчення про пожертви грошей містяться в заповітах. Щодо поховань, то з трьох відомих нам випадків два фіксуються у духівництвах: Оздефіни, доньки кн. Івана Васильовича Масальського, дружини Дмитра Козинського (6 червня 1561 р.) [3, спр.3, арк.125] та Івана Хребтовича Богуринського (брата володимирського і берестейського владыки, настоятеля Києво-Печерського монастиря Мелетія) – запис від 13 квітня 1588 року [4, спр.7, арк.209].

Дубенський монастир Преображення Господнього. Крім низки пожертв від кн. Василя-Костянтина Острозького маємо свідчення про те, що Євфрузіна Потіївна Олександрова Єловицька в заповіті від 6 жовтня 1639 р. відписала обителі 30 золотих [1, арк.58].

Дубицький Введенський монастир. Князь Андрій Михайлович Сангушко Кошерський 4 жовтня 1560 р. заповів 5 кіп литовських грошів [23, 84].

Жидичинський монастир Св. Миколая Чудотворця. Луцький і острозький владыка Феодосій (Гулевич) у тестаменті від 16 листопада 1555 р. відписав 5 кіп литовських грошів [4, спр.40, арк.741; 17, 13–16]. Відомо, що тут заповіли поховати їх жидичинський архимандрит Йона (13 грудня 1569 р.) [8, 22–27], Іван Боговितин (11 лютого 1615 р.) [3, спр.106, арк.558] і Маруша Боговитинівна Адамова Чапличова [4, спр.23, арк.276].

Корецький монастир Успення Пресвятої Богородиці. Князь Богуш Федорович Корецький у вже згаданій духівниці 1576 р. наказував сину Юхиму не позбавляти ченців відписаного на їхню користь [8, 97], кн. Ганна Іванівна Ходкевичівна Юхимова Корецька 30 березня 1626 р. заповіла поховати її в монастирі, якому відписала 18 800 золотих, худобу і шість коней [3, спр. 69, арк. 85 зв.], ігумена обителі Серафима (Корецька) у духівниці від 20 березня 1633 р. також виявила бажання знайти в обителі вічний спочинок, заповівши чернечій спільноті маєтки, 45000 золотих, “*mnie służących względem posagu*”, і право на отримання всіх грошей, які вона позичила різним особам [3, спр.187, арк.356 зв. – 361 зв.]. Відомо, що 29 квітня 1645 р. Марія Подеревичівна заповіла монастиреві 100 золотих, у якому просила її поховати [3, спр.244, арк.796]. Таким чином, з чотирьох відомих нам пожертв (крім згадок про фондуші кн. Богуша Корецького і відписані монастиреві маєтки) три зроблені патронами обителі, тобто кн. Корецькими або членами їхніх родин. Щодо поховань, то згадаємо також Бориса Івановича Совароського, який 6 жовтня 1585 р. заповів поховати себе у монастирі [2]. Відзначимо, що з п’яти відомих нам свідчень про поховання чотири

містяться у тестаментях, два з яких належали патронам обителі.

Красносельський монастир Преображення Господнього. Луцький владика Феодосій (Гулевич) у 1555 р. заповів 2 копи литовських грошів [4, спр.40, арк.741; 17, 13–16], Василій Семашко (24 червня 1561 р.) – 5 кіп литовських грошів і просив поховати його тут [4, спр.3, арк.197]. Княгиня Галшка Острозька у заповіті від 16 березня 1579 р. відписала 6000 кіп литовських грошів “на шпитал и академию Острозскую, на монастиру святого Спаса не далеко Луцка, над рекою Стыром, и на сели Доросиню” [4, спр.4, арк.38 зв.; 22]. Це – всі відомі нам свідчення про пожертви грошей і поховання.

Луцький Св. Василя Великого. 16 листопада 1555 р. Луцький єпископ Феодосій (Гулевич) у 1555 р. заповів копу литовських грошів [4, спр.40, арк.741; 17, 13].

Луцький монастир Успення Пресвятої Богородиці. У вже згаданому тестаменті 1555 р. луцький владика Феодосій (Гулевич) відписав монастирю 2 копи литовських грошів [4, спр.40, арк.740 зв.; 17, 13]; кн. Ганна Богданівна Путятанка Андрійова Масальська 13 лютого 1587 р. заповіла поховати її тут і відписала чернечій спільноті 3 копи литовських грошів [3, спр.37, арк.200–200зв.]; кн. Опранія Федорівна з Борятинських Остафійова Сокольська у духівниці від 20 грудня 1592 р. також просила поховати її “у монастире при церкви Святоє Пречистое в Луцку”, якому пожертвувала 5 кіп литовських грошів [3, спр. 47, арк. 25]; луцький унійний владика Кирило (Терлецький) у заповіті від 2 квітня 1607 р. відзначав: “на збудованье церкви Св. Пречистое в Луцку в монастиру, где черницы мешкают, на которую и дерева уже приготовано, отписую” 150 золотих [7, 231]; 18 лютого 1609 р. Раїна Русинівна Семенова Хребтовичова Богуринська заповіла “чернцом, што в монастири светое Пречистое в Луцку, коров две, за тоє нехай по души моеї сорокоуст отправають” [3, спр.82, арк.71 зв.]. Відомі ще сім пожертв, зроблені у заповітах. Так, Михайло Ланевський Вовк 23 серпня 1611 р. відписав 5 золотих [3, спр.89, арк.519 зв.–520 зв.], ігумен Луцького Успенського монастиря Йосиф (10 листопада 1617 р.) – 40 золотих “на церков Светое Причистое”, шпиталю *рускому коп пять*, крім цього, кожна черниця мала отримати по 2 золотих, а одна з них, Раїна – 8 [3, спр.108, арк.601–602 зв.], Галшка з Бран Станіславова Олдаківська (29 жовтня 1622 р.) – просила поховати її в монастирі, якому відписала 25 золотих [3, спр.131, арк.1178 зв.], кн. Федора Пузинянка Адамова Лєтинська (рік заповіту пошкоджений, є лише *тысеча шестсот тридцат*, але його занесено до актової книги у грудні 1633 р., крім того, Федора

Сергій ГОРІН. Заповіти як джерело дослідження...

Летинська була православною, а Успенська обитель повернулася до Православ'я в 1633 р. отже, є підстави твердити, що заповіт складено в цьому ж році, а саме 4 червня) – 50 золотих [3, спр.182, арк.262 зв.]; Анна з Лепесовицьких Дмитрова Білостоцька (8 лютого 1639 р.) – заповіла 15 золотих [3, спр.216, арк.514 зв.]; Галшка Гулевичівна Стефанова Лозчина (2 квітня 1641 р.) – відписала 10 золотих “свесченикови Пречыстенскому на богомолие за душу мою” [13, 72]; Анна Журківська (2 червня 1650 р.) – 20 золотих [3, спр.269, арк.562 зв.]. Отже, всі два-надцять відомих нам пожертв зроблені у заповітах.

Крім уже наведених свідчень про поховання, маємо ще й такі згадки в заповітах про бажання знайти вічний спочинок у цьому монастирі: Федір Сербин Хорохоринський (1559 р.) [11, 99], Петро Олеша Бережецький (19 червня 1593 р.) [4, спр.8, арк.174], Михайло Яцкович Ворона Боратинський (1 листопада 1603 р.) [3, спр.72, арк.74 зв.; 4, спр.14, арк.708 зв.]; Олена з Олеш Бережецьких Богушова Горайнова (7 лютого 1612 р.) просила поховати її в цьому монастирі, “где пан отец и matka мои лежат” [4, спр.22, арк.31 зв.]. Таким чином, усі відомі нам дев'ять свідчень про поховання або бажання знайти вічний спочинок у цьому монастирі знаходимо в духівницях.

Луцький Хрестовоздвиженський братський монастир. Ігумен Чернчицького Спасо-Преображенського монастиря Григорій (Микулич) у заповіті від 23 серпня 1617 р. відписав церковне начиння [3, спр.108, арк.310А зв.; 15]; луцький бургомістр Самуїл Васильович Солтан 20 липня 1621 р. заповів усе своє майно разом з нерухомістю, крім того, 15 золотих [10, 506–507]; Миколай Боговитин з Козирад (3 грудня 1621 р.) виявив бажання знайти вічний спокій у Братській церкві, на яку відписав 400 золотих, 500 – на поховання, крім того, заповів шпиталю шаблю і палаш, “*srebrem oprawne*”, а також 30 золотих [13, 20]; Якуб Гарабурда (6 квітня 1622 р.) також виявив бажання бути похованим у Братському монастирі, якому відписав 100 золотих [3, спр.131, арк.20 зв.]; Ждана із Заруцьких Станіславава Сабанська (30 квітня 1624 р.) просила поховати її в обителі, на яку відписала 100 золотих [3, спр.139, арк.208 зв.]. Антоній Сволінський у заповіті від 13 липня 1624 р. з 1500 золотих, які йому залишився винен кн. Юрій Заславський, відписав 300 ченцям і 200 – на “шпитал наш руский, при том же манастыру” [3, спр.139, арк.704 зв.], 19 червня 1625 р. ченці свідчили про отримання 25 золотих, які заповіла їм Галшка з Бран Станіславава Олдаковська [3, спр.146, арк.146–146 зв.], Василь Германович 6 січня 1626 р. заповів 20 кіп литовських грошів [3, спр.149, арк.152]; Костянтин Ярмолин-

ський до липня 1626 р. (ймовірно, за кілька місяців перед цим) – 100 золотих [3, спр.160, арк.10]. Настасія з Лонцьких Григорова Ушакова Куликовська у духівниці від 19 травня 1629 р. дозволила Братському монастиреві впродовж трьох років брати дрова у своїй пуці (її піддані мали щорічно передавати ченцям 50 возів) [4, спр.33, арк.936]. Левко Матвійович Радавський 12 лютого 1630 р. заповів поховати його “при церкви Брацкой Луцкой” і відписав монастиреві та шпиталю 40 *гривен* (тобто 64 золотих) [3, спр.173, арк.385]; Адам Андрій Урсул Рудецький 12 квітня 1631 р. відписав 50 золотих ченцям і 100 – шпиталю [3, спр.177, арк.488 зв.]; Олександра Куликовська Семенова Гулевичова Воютинська (22 грудня 1632 р.) заповіла поховати її в Братському монастирі та відписала йому 1000, а шпиталю – 50 золотих [4, спр.45, арк.569–570]. Княгиня Анна Гулевичівна Криштофова Козечина у духівниці від 1 червня 1633 р. просила віддати 3000 золотих “dziatkom siostry moiey paniey Podhorodienskiey, a co się zastanie reszty tey summy, tedy to na cerkwie Ruskie u monastyru nie Uniatskie leguie u zapisuie”. Цю «решту» вона ділить на 4 частини, одну з яких мала отримати Луцька братська церква [5, спр.68, арк.543 зв.]. Кн. Федора Пузинянка Адамова Летинська (4 червня 1633 р.) просила поховати її в Братському монастирі, на який відписала 200 золотих: 100 – “на муроване церкві” і 100 – на “сорокоусті” [3, спр.182, арк.262 зв.], Ян Прегалинський (30 липня 1636 р.) заповів поховати його тут і пожертвував чернечій братії 50 золотих [3, спр.204, арк.72]. Малуша Ралповичівна Михайлова Гулевичова (20 травня 1635 р.) також виявила бажання знайти вічний спочинок у цій обителі, якій відписала 100 золотих [5, спр.72, арк.274]. Ігумен Чорненського Спасо-Преображенського монастиря Сильвестр 9 серпня 1635 р. заповів друкарню [12]; Катерина Боговитинівна Тихонова Шашкевичова у духівниці від 20 вересня 1636 р. відписала 333 золотих [6]; Ян Прокопович Хрінницький (2 серпня 1638 р.) просив поховати його в Братській церкві, на яку відписав 3000 золотих, а також ті 800, які йому заборгував Роман Загоровський [4, спр.41, арк.1393 зв.]. Анна Оханковського Лепесовицька (дружина Дмитра Білостоцького) у заповіті від 8 лютого 1639 р. просила поховати її у Братській церкві в склепі, “который маюг их мл Брацтво Луцкое для тела моего змуроват”, на що відписала 50 золотих. Крім того,

“отцове Брацтво на погреб мой повинни будут меду бочку питого кореня, шчо потреба для справленя обиду купити, а також на погреб мой зе двора мого вола, гусей осмеро, кур пятеронадцатеро, солонины, муки пшеничное червт, полмацы жыгтное, гороху осмаку,

Сергій ГОРІН. Заповіти як джерело дослідження...

круп осмаку, масла пул хваски, сыров десят, а то для справленя обеду и для приятел корменя”.

Залишила ченцям на закупівлю перерахованого 200 золотих і 60 *за працу их*. На шпиталь вона пожертвувала 10 золотих. І, нарешті, посесори її частини села Більче щороку мали давати Братству “полмацы муки пшеничноє меры берестецкоє, а для шпиталя того ж Брацтва на кождый рок по мацы муки жытноє” [3, спр.216, арк.513–515 зв.]. Катерина з Городиських Романова Гулевичова у заповіті від 16 липня 1639 р. просила поховати її в Братській обителі, де вже знайшов вічний спокій її чоловік, і відписала ченцям 800 золотих (500 від себе і 300, які заповів її чоловік), з яких вони мали отримувати щорічний видеркаф 80 золотих [3, спр.219, арк.320 зв.; 21, 268–271]. Мелентія з Козирад Боговитинівна Воронецька, *законниця* (не зазначено з якого монастиря), 17 липня 1639 р. заповіла поховати “*ciało moie grzeszne*” поряд із своїм братом Миколаєм у Братській церкві і відписала 900 золотих, які їй залишився винний Якуб Щепановський [3, спр.225, арк.10 зв.]. У духівниці від 20 вересня 1640 р. Анна Скірмонтовна Петрова Хорошкова відписала 50 золотих [3, спр.221, арк.1173 зв.]; Стефан Ушак Куликовський (7 грудня 1640 р.) просив поховати його в Братській церкві, на яку відписав 200 золотих [3, спр.225, арк.68–68 зв.]. Галшка Гулевичівна Стефанова Лозчина 2 квітня 1641 р. заповіла поховати її в Братській церкві, на яку відписала 200 золотих, ще стільки ж – “на манастыр законником, пры той же церкви будучым, абы пана Бога за душу мою молили”, на братський шпиталь – 50 золотих. З тих грошей, які їй заборгували різні особи, 70 золотих – “на церков братскую Луцкую и абы с тях же грошей золотых тридцат на сорокоуст законником дано, а на шпитал золотых тридцат того ж братства Луцкого”. Заповіла братчикам 100 золотих, щоб викупили її речі (“хрест сребрный с пожножьем, в нем грывен сем сребра, заставлений в золотых пятьдесят, кадилница, в ней грывен чотыри, и чарка сребная ве две грывни або болшей, также в золотых пятьдесят заставлено”), які перебували в заставі, й передали до церкви [13, 71–75]. Варвара Лозчанка Олександрова Красенська 20 листопада 1641 р. заповіла поховати її в Братській церкві і відписала на неї 1000 золотих, ченцям і священникам, які будуть на похованні, *на podzial* дала ще 100 [3, спр.225, арк.369 зв. – 370]. У Братській церкві побажав знайти вічний спокій Даніель Гулевич (духівниця від 4 березня 1642 р.), якій він відписав 300 золотих [3, спр.233, арк.311–312 зв.], 2 квітня 1642 р. Неофіт (Ластовецький), “наместник игуменства церкви брацкоє Луцкоє”, від імені всіх ченців свідчив про отримання від Ан-

дрія, Остафія і Юрія Лаврентійовичів Древинських 300 золотих, які заповів їх батько “до церкви брацкоє Луцкоє чернцом законником” [3, спр.230, арк.417–417 зв.]. У квитовому запису від 10 травня 1643 р. Марина Гуляницького Савина Богушевна свідчила, що її брат Іван Юрійович Гуляницький заповів поховати його в монастирі, відписавши на поховання 100 золотих, і ченці виконали всі свої зобов’язання в цій справі [3, спр.233, арк.804–805 зв.]. З іншого запису дізнаємося, що на поховання він дав “zasiwki zboz moich, iak ozimu, iako u iary, tak w gumnie, iako u w polu”, крім цього, 20 золотих – шпиталю, 1000 – Братській церкві та 100 – ченцям, “aby za dusze, tak moie, iako rodzicow moich Papan Bogalagali” [3, спр.244, арк.326–326 зв.]. Потенція Патрикіївна Миколаєва Свенцицька у духівниці від 14 листопада 1643 р. заповіла поховати її “в церкви православної брацкой Луцкой”, на яку відписала 200 золотих і ще стільки ж – шпиталю [3, спр.238, арк.22–22 зв.]; Олександр Миколайович Словицький 16 квітня 1644 р. заповів 30 золотих [1, арк.163 зв.]; Олександр Маркевич (16 червня 1644 р.) просив поховати його в Братській церкві, на яку відписав 20 золотих, ще 3 – на шпиталь [3, спр.251, арк.530 зв.]; Софія з Лукаревських Олександрова Чудиновичова (26 вересня 1644 р.) також виявила бажання знайти вічний спочинок у монастирі, якому відписала 50 золотих і *fatuch kitajkowy* [3, спр.240, арк.570 зв.]. Ян Підгаєцький 17 січня 1645 р. заповів поховати його в Братському монастирі й відписав ченцям 100 золотих [4, спр.45, арк.1422 зв.]; Катерина із Смикова Войцехова Защинська (3 лютого 1645 р.) також виявила бажання знайти вічний спокій у цій обителі, заповівши чернечій спільноті 1000 золотих [3, спр.242, арк.205–205 зв.]. 18 березня 1645 р. ігумен Леонтій (Шицик Залеський) свідчив про отримання 300 золотих, які заповіла монастиреві Анна з Вітонизьких Гнівошова Гулевичова [3, спр.242, арк.473–473 зв.]. Григорій Ремчицький Промчейко в духівниці від 21 квітня 1645 р. відписав 50 золотих [3, спр.242, арк.683 зв.]; Фортунат Пешкевич (15 лютого 1646 р.) – 200 золотих Братській церкві та 100 – шпиталю [3, спр.245, арк.558 зв.]. Анастасія із Зубцевських Лаврентійова Древинська у заповіті від 9 березня 1646 р. просила поховати її в монастирі, якому відписала 1000 золотих, ще стільки ж – “законником на опатрене потреб их”, крім того, 50 – “на нисчих того ж Брацтва Церкви Божое, служачих и учачиссе”, тобто, шпиталь і школу [3, спр.245, арк.575 зв. – 577 зв.]. Під 28 лютого 1647 р. маємо заповіт Федори з Карачова Романової Загоровскої, в якому вона відписала обителі 60 золотих [3, спр.261, арк.499]; Гаврило Коритенський у духівниці від 15 серпня

Сергій ГОРІН. Заповіти як джерело дослідження...

1647 р. просив поховати його в монастирі, якому відписав 300 золотих [4, спр.47, арк.1616 зв.]. Возний 2 січня 1648 р. передав Марціяну Михайлу Словицькому два судові позови: на нього скаржилися братський ігумен з ченцями, вимагаючи віддати 1500 золотих, які їм заповів батько відповідача Олександр Словицький, і ще 30 – відписаних у тій же духівниці *на сорокоуст* [3, спр.260, арк.418]. Князь Юрій Пузина заповів (19 грудня 1648 р.) поховати його в Братській церкві, на яку пожертвував 1500 золотих, крім того, просив віддати ченцям аналогічну суму, яку їм “*został winien*” [13, 96]; Кристина з Ободного Александрова Хринницька (15 січня 1649 р.) просила поховати її в монастирі, якому відписала 100 золотих [3, спр.262, арк.529]; Філон Словицький (3 січня 1651 р.) заповів 300 золотих [5, спр.87, арк.503 зв.]; Гелена Черниківна Янова Гавгелова Марцишевська (10 травня 1651 р.) – 500 золотих [3, спр.269, арк.596 зв.], Павло Русинович (19 листопада 1651 р.) виявив бажання бути похованим у Братській церкві, який відписав 2000 золотих [3, спр.269, арк.1056 зв.]; Олександр Жабокрицький (12 липня 1652 р.) також заповів поховати його в цій же церкві, на яку відписав “*pultrzezia tysiąca* золотих, і ще *pultrzeziasta* – Братському шпиталю [21, 271–275]; Федорова Білостоцька (2 січня 1661 р.) – просила поховати її в Братській церкві, на яку відписала 300 золотих [5, спр.98, арк.1358 зв.]. Отже, всього нам відомі 50 заповітів, у яких зроблені пожертви на монастир.

Маємо декілька духівниць, у яких згадано лише Братський шпиталь без монастиря. Так, менглинський єпископ Йоасаф, який мешкав у цій обителі, в заповіті від 10 листопада 1617 р. відписав *до шпытала руского коп пят* [3, спр.108, арк.601 зв.], Катерина Чаплянка Волинцова Чернчицька 31 січня 1637 р. заповіла 100 золотих трьом луцьким шпиталям: при кафедральному костелі, при костелі св. Духа і “*przy cerkwi Brackiey u mostu Zagluszeckiego będące*” [3, спр.204, арк.134], Овдотія з Кашевських Якубова Обремська 12 листопада 1648 р. відписала Братському шпиталю 100 золотих [3, спр.262, арк.391 зв.]. Таким чином, пожертви на шпиталь зроблені у 15 духівницях.

Щодо поховань у Братському монастирі, то, крім уже наведених заповітів, нами віднайдено ще низку свідчень. Виявила бажання знайти вічний спокій “в братстве у церкви Чесного Хреста” Сва з Древинських Петрова (можливо, «Дмитрова») Загоровська (заповіт від 13 травня 1625 р.) [3, спр.142, арк.767 зв.]. У тестаменті від 20 лютого 1639 р. Якуб Обремський наказав своїм дітям поховати їхню матір, а його дружину в місці, яке вона давно визначила – “*w brackiey cerkwie*

w skłepie, nie zauią kosztu” (себе Якуб заповів поховати в Луцькому домініканському монастирі) [3, спр.216. арк.301–302]. Катерина Кіндратівна Смиковська, дружина Миколая Сокола, в заповіті від 1 лютого 1647 р. просила поховати її в Братській церкві [4, спр.46. арк.1416]. Це ж саме місце вічного спочинку визначила в заповіті 1657 р. Катерина Горайнова, уточнюючи, що має бути похованою “w grobie tym, gdzie lezy ciało zeszyej jejmosci paniey Heleny Butowiczowej, podkomorzunej włodzimirskiey, ciotki moiey” [9, с.12]. Отже, в 33 заповітах бачимо бажання знайти вічний спочинок у Братському монастирі, також згадані три поховання, зроблені раніше. Крім цього, нам відомо ще одне поховання у цій обителі.

Маренинський монастир. Разом з Городиським і Корецьким, згадується в заповіті 1576 р. кн. Богуша Корецького, який просив не позбавляти чернечу братію відписаного їй користь раніше [10, с.97].

Мильчанський монастир Різдва Пресвятої Богородиці. Євфрузіна Потіївна, дружина власника обителі Олександра Єловицького, у тестаменті від 6 жовтня 1639 р. просила поховати її тут, відписавши ченцям 2000 золотих [1, арк.58]. Відомі також три заповіти Олександра Єловицького. У найдавнішому з них (16 квітня 1644 р.) він відписав монастирю 30 золотих і просив поховати його в ньому поруч з дружиною, для чого мали побудувати “sklep” з каплицею. Наголошував, що, коли він не встигне завершити їхнє будівництво, його нащадки повинні впродовж десяти років давати на будівельні матеріали і ремісникам щорічні 400 золотих і 200 мац збіжжя. У духівниці від 24 березня 1646 р. О. Єловицький зазначав, що на “zrobienie okien, obrazow” у монастирській церкві, будівництво “trapiezu y cel” призначив 6000 золотих на маєтках Волька Михалковська і Пирятин. Будівельники монастирського муру повинні щороку отримувати 30 мац збіжжя, 6 фасок масла, 6 кіп сира, 12 “роісі” солонини і для виготовлення цегли, вапна їх мали забезпечити 600-ма возами дров. Останній відомий нам заповіт датовано 6 лютого 1647 р., в якому, крім бажання бути похованим у монастирі, відписані 4000 золотих “na skonczenie wałow, na domurowanie” церкви, трапези і келій, а також 20000 золотих чернечій спільноті, з яких щорічний видеркаф становив 1400. До того ж Олександр Єловицький підтвердив ченцям їхнє право на 2000 золотих, які їм заповіла його дружина [1, арк.163–165, 252–254, 256–259; 18, с.84, 87].

Відомі ще три пожертви на користь Мильчанської обителі в духівницях: 19 лютого 1649 р. кременецький підсудок кн. Михайло Пузина просив поховати його тут і заповів 300 золотих [3, спр.264,

Сергій ГОРІН. Заповіти як джерело дослідження...

арк.1104–1106 зв.]; 2 червня 1650 р. Анна Журковська також виявила бажання знайти вічний спокій у цьому монастирі й відписала ченцям 100 золотих [3, спр.269, арк.562], аналогічну грошову суму 3 січня 1651 р. заповів володимирський війський Філон Єловицький [5, спр.87, арк.503зв.]. Отже, з семи відомих нам тестаментів, чотири складені патроном монастиря і його дружиною, які обрали цю обитель місцем їхнього вічного спочинку. Ще три заповіти належать особам, зв'язок яких з монастирем (його патронами) залишається нез'ясованим. Зазначимо, що двоє з них просили поховати їх у Мильчанській обителі.

Монастир Пресвятої Тройці в селі Мала Осниця. Князь Михайло Олександрович Чорторійський, власник обителі, в заповіті від 22 лютого 1582 р. просив поховати його в ній [11, с.50–54].

Перекальський монастир. Федора Дхоревська у духівниці від 10 лютого 1647 р. просила поховати її при церкві Перекальського монастиря [3, спр.255, арк.975зв.].

Пересопницький монастир Різдва Пресвятої Богородиці. Олена з кн. Чорторійських Остафійова Горностайова у тестаменті від 29 січня 1602 р. просила поховати її тут і заповіла чернечій спільноті 600 золотих [3, спр.65, арк.322 зв.–323 зв.]; її сестра кн. Катерина Васильова Загоровська (1 травня 1611 р.) також обрала цю обитель місцем вічного спочинку і відписала 250 золотих на дзвін для монастиря, крім того, ще 100 – на поховання [4, спр.22, арк.1387]. Пересопницький чернець Феодосій (Бережецький) 27 березня 1612 р. заповів монастирю 25 золотих [4, спр.25, арк.164 зв.]. З духівниці Олександра Єнича від 19 грудня 1625 р. дізнаємося, що свого часу Іван Шпаковський відписав монастирю право на 150 золотих, які йому заборгував пан Козинський [3, спр.210, арк.598 зв.]. Таким чином, маємо свідчення про чотири пожертви, зроблені в заповітах. Усі зазначені особи мали безпосереднє відношення до монастиря: дві сестри його власника, *опекун* і *дозорця* обителі, а також її чернець. Щодо поховань, то інші свідчення, крім згаданих у заповітах, нам невідомі.

Чеконський монастир Воздвиження Чесного Хреста. Овdotія Котовичівна Адамова Двораківська у заповіті від 18 лютого 1639 р. просила поховати її в обителі, на яку відписала келих за 30 золотих [3, спр.219. Арк.134 зв.]; Єва з Жабокрик Янова Чеконська (23 грудня 1648 р.) також обрала цей монастир місцем вічного спочинку, заповівши ченцям дві “*sukienkę tabinowę*”, а також “*spodnici ałsowi*” [3, спр.262. арк.230 зв.]. Інші свідчення про пожертви рухомого майна нам невідомі. Щодо поховань, то Галшка Лявданська у духівниці від 10

лютого 1644 р. побажала знайти вічний спочинок у Чеконській церкві [3, спр.240, арк.365 зв.].

Чернчицький монастир Преображення Господнього. Федора Хрінницька 14 лютого 1614 р. заповіла поховати її в цій обителі, якій відписала 100 золотих (“ktore pieniędzy do rąk swiaszczennoinoka Harasima, оуса mego duchownego, та Jego Msc Pan małzonek moy oddac”) [4, спр.27, арк.21 зв.–22]. Цьому Герасиму як своєму сповіднику заповіла (16 квітня 1616 р.) 10 кіп литовських грошів Маруша з Шпакова Іванова Чапличова [3, спр.103, арк.436]. Чернчицький ігумен Герасим (Микулич) у духівниці від 23 серпня 1617 р. виявив бажання знайти вічний спочинок у цьому монастирі, залишивши 70 золотих на поховання і відписавши чернечій спільноті церковні книги та начиння [3, спр.108, арк.310а зв.; 15]. Луцький бургомістр Самійло Васильович Солтан також заповів (20 липня 1621 р.) поховати його в Чернчицькій обителі “при небожеє малжонце моеї милой”, відписавши 60 золотих на поховання і 15 – на сорокоуст [4, спр.31, арк.125 зв.]. Княгиня Анна Гулевичівна Криштофова Козечина в тестаменті від 1 червня 1633 р. просила ті гроші, які залишаться після передачі 3000 золотих дітям її сестри, поділити на чотири частини і одну з них надати Чернчицькому монастирю [5, спр.68, арк.541–544]; Малуша Палповичівна Михайлова Гулевичова 20 травня 1635 р. заповіла 100 золотих [5, спр.72, арк.274 зв.]. Дві духівниці маємо під 1641 р.: Галшка Гулевичівна Стефанова Лозчина 2 квітня відписала 30 золотих на монастир і 10 – чернчицькому священику [13, с.72], а Барбара Лозчанка Олександрова Красенська – 300 золотих [3, спр.225, арк.370]. Дві пожертви зроблені в 1646 р.: волинська чашникова Анастасія із Зубцевських Лаврентійова Древинська 9 березня заповіла монастирю 300 золотих, крім того, ще 50 – “*на потребу и оправу*” монастирської церкви [3, спр.245, арк.575 зв.–577 зв.], а 1 серпня чернчицький священик Іван Городиський свідчив про отримання 50 золотих, які заповіла Олександра з Куликовських Семенова Гулевичова Воютинська (50 золотих – на сорокоуст, ще стільких ж – черниціям, що мешкали в тому ж монастирі) [3, спр.251, арк.355 зв.]. 12 липня 1652 р. Олександр Жабокрицький заповів 200 золотих монашкам і 100 – монастирському священику [21, с.273]. Зазначимо, що всі відомі нами десять пожертв монастирю зроблені в заповітах.

Крім записів, які ми навели при розгляді пожертв, нами віднайдені такі свідчення про поховання. 12 квітня 1605 р. тут заповіла поховати себе Раїна Гнівошівна із Стрижевки Якубова Страдовська [3, спр.72, арк.650; 4, спр.15, арк.215], 15 квітня 1619 р. – Олександр Волинець

Сергій ГОРІН. Заповіти як джерело дослідження...

[4, спр.26, арк.62 зв.], таке саме бажання зафіксоване в заповіті Матиса Комнацького від 10 квітня 1620 р. [3, спр.112, арк.808 зв.]. Під 10 грудня 1626 р. маємо духівницю Кристини (Загорської), “инокини, игумени монастиря Чернчицького”, у якому вона просила поховати її тут і відзначала, що “на погреб мой оставилам пару коней, которые поручила до рук отца Иоана, свещеника чернчицького, абы он, попрадавши, тило мое гришное за тую суму погриб”. Крім того, з суми, отриманої від продажу коней, мали повернути її борги і “за душу мою на сорокоуст до трох церковий отдат” [3, спр.154, арк.377]. Отже, з десяти відомих свідчень про поховання в Чернчицькій обителі сім віднайдені у заповітах.

Четвертенський монастир Преображення Господнього. Раїна Русинівна Семенова Хребтовичова Богуринська у заповіті від 18 лютого 1609 р. просила поховати її в ньому і відписала ченцям 210 кіп литовських грошів

“на службу Божую, свечи, ладан, вино, а чернцови и служителиви того храму светого маст быти дано золотых десет на рыбы и на иншыє потравы, зачим бы оный чернец и служител храму Божого отправовали за душу мою сорокоуст и службы Божие по всех суботы до року”.

Крім того, заповіла продати “чамару новую сукенную, фалендышовую, чорную, лисами подшитую” (коштувала 30 золотих) і “пласчик гатласовый чорный, соболцами подшитый”, а за отримані гроші *справити* монастирю коштовний хрест. Просила також продати її збіжжя і купити *ризы едамашковье*, а за гроші, отримані від продажу двох золотих перстнів, придбати *патрахил коштовный* [ф.25, спр.82, арк.69 зв.–72]. Ян Мордвин (5 вересня 1634 р.) – також обрав обитель місцем вічного спочинку, заповів на її користь 20 золотих і “*sukno, to, co na cieie moim będzie*” [3, спр.192, арк.537 зв.]. Крім рухомого майна, відписаного в цих заповітах, нам відомі ще шість пожертв монастирю.

Маємо ще два свідчення про поховання в духівницях: патрона обителі кн. Захаріяша Григоровича Четвертенського (14 червня 1649 р.) [3, спр.264, арк.177–177 зв.] з дружиною Раїною з Хрінницьких (духівниця від 2 травня 1649 р.) [3, спр.262, арк.215 зв.]. Всього нам відомі десять осіб, похованих у монастирі або бажавших цього, про чотирьох з них дізнаємося з тестаментів.

Чорненський монастир Преображення Господнього. Маємо лише заповіт ігумена Сильвестра від 9 серпня 1635 р., у якому він просив поховати його в цій обителі, відписавши ченцям церковний одяг і

книги [3, спр.196, арк.1177 зв.; 12, с.140]. Крім цього, відомі дві по жертви (нерухомості і грошей) від власника монастиря Адама Урсула Рудецького.

Перед тим, як перейти до розгляду наведених свідчень, зауважимо, що ми ніколи не дізнаємося, скільки духівниць існувало насправді, тому наші міркування і особливо узагальнення будуть дещо умовними, але вони дозволять зробити певні висновки. Так, нами віднайдено 127 заповітів, у яких згадано 22 монастирі з 40 відомих нам у Луцькому повіті. Обителі «представлені» неоднаковою кількістю записів, наприклад, дев'ять монастирів згадані лише в одному заповіті, деякі – в 14 і 16 документах. Найчастіше в тестаментях бачимо Луцький Хрестовоздвиженський братський монастир – у 56 записах. Кількість тестаментів, у яких згадано певну обитель, залежала, передусім, від її релігійного авторитета серед населення. Якщо Чорненський Спасо-Преображенський проіснував лише декілька років, до того ж, упродовж останніх з них боровся за виживання (син померлого засновника обителі не тільки припинив матеріальну підтримку чернечій братії, а й захопив її майно), то не дивно, що нам відомий один заповіт з похертвою цьому монастирю та й то від її настоятеля. В той же час Луцьке братство в другій чверті XVII ст. стає найвідомішим православним осередком на Волині, тому багато людей жертвували Братському монастирю і шпиталю гроші, майно, просили їх тут поховати. Загальна сума грошей, відписана у наведених заповітах становить близько 27000 золотих.

Серед наведених духівниць немає такої, де б жертвували гроші на дев'ять монастирів (чотири в Києві і п'ять у Володимирському повіті Волинського воєводства), як це зробив у заповіті 1547 р. кн. Федір Андрійович Сангушко [16 s.563]. Правда, луцький владика Феодосій у 1555 р. заповів гроші чотирьом обителям (дві в Луцьку, дві – неподалік, три з яких перебували в його подаванні). Князь Богущ Корецький також згадав у тестаменті чотири монастирі, але відписав гроші лише одному, що ж до тих трьох, власником яких він був, обмежився проханням опікуватися ними. Кілька осіб зробили похертви двом обителям.

Переважна більшість волинських монастирів перебували в приватному подаванні і в заповітах бачимо бажання патронів знайти у них вічний спочинок, відповідно забезпечивши обитель матеріально. Так, кн. Богущ Корецький просив сина не «ображати» чернечі братії своїх трьох монастирів, дружина цього сина обрала обитель у Корці місцем поховання, відписавши на її користь майже 19000 золотих, інша представниця кн. Корецьких, яка була ігуменею в цьому монастирі, також

Сергій ГОРІН. Заповіти як джерело дослідження...

просила поховати її тут і заповіла чернечій спільноті маєтки і 45000 золотих. Олександр Словицький з дружиною Євфрузиною також обрали місцем вічного спочинку свій новofундований Мильчанський монастир, якому разом відписали майже 30000 золотих, крім фінансування будівництва монастирської церкви, келій (відзначимо, що Мильчанській обителі Євфрузіна заповіла 2000 золотих, у той час як Дубенській – 30). Княгині Олена і Катерина Чортгорийські просили поховати їх у родинній Пересопницькій обителі, заповівши на її користь, відповідно, 600 і 250 золотих. Так само кн. Захаріяш Четвертенський з дружиною побажали, щоб їх поховали в Четвертенському монастирі. Відзначимо, що патрони відписували найбільші суми грошей, у той час як більшість пожертв більшість пожертв нараховували від кількох десятків до кількох сотень золотих (за винятком Луцької братської обителі).

Хоча заповідали, переважно, гроші, траплялося, що в духовницях відписували одяг, коштовності, зброю, інколи зазначали, що для продажу, а за отримані гроші мали придбати для монастиря якусь конкретну річ з церковного начиння. Чернечій братії також передавали право на гроші, позичені власником тестаменту різним особам. Дуже рідко монастирям заповідали нерухомість.

Маємо п'ять тестаментів, складених настоятелями, серед яких відзначимо духовницю ігумена Луцького Успенського монастиря Йосифа, у якій він пожертвував гроші як самій обителі, так і безпосередньо кожній монашці. Інколи в заповітах зазначено, що гроші відписані ченцям, але в таких випадках складно зрозуміти, що автор тестаменту мав на увазі під «ченцями»: монастир чи кожного з братії.

Отже, ми переконалися, що заповіти є важливим джерелом (а щодо окремих монастирів єдиним нам відомим) інформації про пожертви обителям, похованням у них, шпиталі. Це, а також те, що в окремих випадках свідчення у тестаментах висвітлюють й інші аспекти функціонування обителей, і визначає значення заповітів у дослідженнях з історії монастирів.

Джерела та література

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України. – Ф. 231. – № 38.
2. Центральний державний історичний архів України у м. Києві [далі – ЦДАК України]. – КМФ – 36 (Волинська метрика). – Оп. 1. – Спр. 198. – Арк. 276.
3. ЦДАК України. – Ф. 25 (Луцький градський суд). – Оп. 1.

4. ЦДІАК України. – Ф. 26 (Луцький земський суд). – Оп. 1.
5. ЦДІАК України. – Ф. 28 (Володимирський гродський суд). – Оп. 1.
6. ЦДІАК України. – Ф. 2098 (Почаївський монастир). – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 44 – 44 зв.
7. Археографический сборник документов, относящихся к истории северо-западной Руси. – Вильно, 1867. – Т. 1.
8. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов [далі – АЮЗР]. – К., 1859. – Ч. I, т. 1: Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России.
9. АЮЗР. – К., 1876. – Ч. I, т. 4: Акты об унии и состоянии православной церкви с середины XVII (1648–1798).
10. АЮЗР. – К., 1883. – Ч. I, т. 6: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной России (1322 – 1648 гг.).
11. АЮЗР. – К., 1907. – Ч. VIII, т. 4: Акты о землевладении в Юго-Западной России в XV–XVIII вв. (1407 – 1579 гг.).
12. Памятники, издаваемые Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. 1. – С. 139 – 145.
13. Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1 – 2.
14. Пам'ятки. Архів Української Церкви / Упорядник М.В. Довбищенко. – К., 2001. – Т. 3, вип. 1: Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст.
15. Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1916. – Вып. 2. – С. 88 – 92.
16. Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Przygotowali Z.L. Radziwiński, P. Skobielski, B. Gorczak. – Lwów, 1890. – Т. 4 (1535–1547).
17. *Голубев С.Т.* Материалы для истории западно-русской церкви. – К., 1891. – Вып. 1.
18. *Довбищенко М.* Шляхетська родина Єловицьких у громадському та релігійному житті Волині середини XVI – першої половини XVII ст. У кн.: Просемінарії. Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури. – К., 2008. – Вип. 7.
19. *Петров Н.И.* Краткие сведения о монастырях Волынской епархии, в настоящее время не существующих // Волынские епархиальные ведомости. – 1867. – № 5 (Часть неофициальная).
20. Українська література XIV – XVI століть. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 167 – 184.

Сергій ГОРІН. Заповіти як джерело дослідження...

21. *Фотинский О.* Материалы для истории монастырей и церквей Волынских. У кн.: Волынский историко-археологический сборник. – Житомир, 1900. – Вып. 2.

22. *Яковенко Н.* Цікавий документ // Жовтень, 1985. – № 2. – С. 128.

23. Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgerdowicza X. Ratnenskogo / Opracowali Z. L. Radziminski, B. Gorczak. – Łwów, 1906. – Т. 3: Gałąź Koszyrska. – S. 84.

Сергій Горін (Київ, Україна) Заповіти як джерело дослідження історії монастирів Волині XVI–першої половини XVII ст.

У статті на прикладах монастирів Луцького повіту Волинського воеводства простежується роль заповітів у дослідженнях з історії монастирів. Наведений перелік відомих нам тестаментів засвідчує їхнє значення як одного з найважливіших джерел щодо пожертв монастирям і поховань у них. Наукова інтерпретація цих та інших свідчень у заповітах дозволяє краще зрозуміти різноманітні аспекти функціонування обителів.

Ключові слова: заповіт, монастир, Волинь, пожертви, поховання

Сергей Горин (Киев, Украина) Завещания как источник исследования истории монастырей Волини XVI–первой половины XVII вв.

В статье на примерах монастырей Луцкого повета Волынского воеводства рассматривается роль завещаний в исследованиях по истории обителів. Приведенный перечень известных нам тестаментов показывает их значение как одного из главных документальных источников о пожертвованиях монастырям и захоронениях в них. Научная интерпретация этих и других свидетельств в завещаниях позволяет лучше понять различные аспекты функционирования обителів.

Ключевые слова: завещание, монастырь, Волинь, пожертвования, захоронения

Serhyi Horin (Kyiv, Ukraine) Testaments as a source of documental evidences in study of history of Volhynia monasteries in the 16th – the first half of the 17th centuries

The paper examines the role of testaments in research of the history of monasteries. The list of the last wills, published by the author, shows their significance as one of the most important sources of offerings to monasteries and burials in them. The scientific interpretations of these and other evidences in testaments allows us much better understand the various aspects of functioning of abodes.

Key words: testaments, monasteries, Volyn', offerings, burials